

Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi*

Gözde Aykut¹ , Mehmet Karakaş²

Öz

Bu çalışmada, Byung-Chul Han'ın performans kavramsallaştırması ile neyi kast ettiği ve performans kavramını ortaya çıkaran toplumsal durumların hangi olgu ve kavramların eksikliği ile ilişkili olduğu tartışılmıştır. Han'ın eserlerinde geniş bir toplumsal ilişkiler ağı içerisinde açıkladığı bu kavram; makalede "öteki", "olumsuz" ve "eros" olmak üzere üç temel başlık altında tartışılarak metin anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Bu üç temel durumun kaybı performans öznesini ortaya çıkaran olgular olarak değerlendirilirken, aynı zamanda çalışmanın problemlerinden birini de ortaya koymaktadır. Çalışmanın asıl problemi olan sosyal intihar ise hem performans öznesinin yitirmiş olduğu bu olgular üzerinden hem de bireyin yaşamının bir parçası haline getirmeye çalıştığı "mesafe" ve "olmak" gibi olgular üzerinden yeni bir tanımlama yapmayı hedefler. Sosyal intihar, Han'ın performans kavramsallaştırması ile açıklamaya çalıştığı günümüz öznesinin dışında kalan ve neoliberal sistemin performans yaptırımlarına karşı direnç gösteren bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır. Makalenin temel argümanını belirleyen sosyal intihar kavramsallaştırmasına, günümüz bireylerinin tamamının performans öznesi olarak tanımlanamayacağı gerçeğinden hareketle ulaşılmış olup, kavramı ortaya çıkaran toplumsal olgu ve dinamikler, benzer çağrışımlar yapan; sosyal yalnızlık, sosyal izolasyon ve hikikomori gibi kavramlarla karşılaştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışma, hem Han'ın performans kavramsallaştırmasında eksik bıraktığı noktaları tamamlamak açısından hem de Han'ın tartışmalarına getirilmiş bir eleştiri taşıyor olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Performans • Sosyal İntihar • Sosyal Yalnızlık • Sosyal İzolasyon • Hikikomori

Social Suicide: The Social Evolution of the Performance Subject

Abstract

This study discusses what Byung-Chul Han means by conceptualising performance and the social situations that reveal the concept of performance, which are related to the lack of facts and situations this concept, which Han describes within a wide network of social relations in their works, is discussed in the article under three main headings: "other", "negative" and "eros" and the text is tried to be main understandable. While three basic situations are considered as the phenomena and the resulting situations in which the performance subject tries to make a part of their lifestyle reveal the main problem of the study, aims to make a new definition both through these phenomena that the performance subject has lost and through phenomena such as "distance" and "being" that the individual tries to make a part of their life. Social suicide has been used to describe individuals who are outside the present-day subject that Han tries to explain with their conceptualisation of performance and who resist the performance sanctions of the neoliberal system. The conceptualisation of social suicide emerged from the fact that not all of today's subjects can be defined as performance subjects and the social phenomena and dynamics that give rise to concepts such as social loneliness, social isolation and hikikomori. As a result, the study is important in completing the missing points is Han's conceptualisation of performance and providing a critique of Han's discussions.

Keywords: Performance • Social Suicide • Social Loneliness • Social Isolation • Hikikomori

* Bu makale hâlen devam etmekte olan "Byung-Chul Han'ın Performans Öznesinden Sosyal İntihara Fenomenolojik Bir Analiz" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1 **Sorumlu Yazar:** Gözde Aykut (Arş. Gör.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyon, Türkiye. E-posta: gozdeaykut@aku.edu.tr ORCID: 0000-0003-1734-5147

2 Mehmet Karakaş (Prof. Dr.), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Afyon, Türkiye. E-posta: mkarakas@aku.edu.tr ORCID: 0000-0001-7899-383X

Atfı: Aykut, G., Karakaş, M. (2024). Sosyal intihar: performans öznesinin sosyal evrimi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 44, 795-823. <https://doi.org/10.26650/SJ.2024.44.2.0000>

Extended Summary

Fundamental debates about the subject in the social sciences have been evaluated and discussed with different conceptualizations, considering different social and individual dynamics. The newest of these discussions in social sciences for a while is German philosopher of Korean descent Byung-Chul Han's conceptualisation of performance. Han conceptualises today's subject as performance and today's social structure as a performance society. Digital information technologies, as both a result and a cause of our neoliberal system, have been evaluated as an essential factor in the emergence of performance conceptualisation. However, it is not expressed as the sole reason for the concept. The performance subject and society are faced with a crisis of reality. The social dimensions of the crisis have been reflected in the individual's world of thought and, accordingly, in their attitudes and behaviours, helping the neoliberal system produce strong arguments to create itself. The impact of the dynamics produced by the structure on the individual has resulted in the individual exploiting himself more than ever before. The success-oriented system transforming the individual into a performance subject has also transformed the structure into a performance society. Therefore, a solid structure-agency dialectic has emerged. Han analysed this emerging situation in detail using different social typologies.

All social typologies that Han claims to reveal the concept of performance refer to social structures that systematically complement each other, emerge from each other, and do not contradict each other. First, transparency means that the individual reaches an inherent point in the system. The basic necessity of this is to eliminate the roughness and negativity that are a part of human nature and simultaneously eliminate the cult value in things. The persistent tendency towards the positive, the struggle to eliminate the negative, and the lack of cult values pave the way for an environment of rapid exposure and revelation. The easy accessibility of the individual to what exists within him/herself means that behavioural and spiritual guidance is also easy. This state, which describes a situation inherent in the system for the subject, has produced a tired society in which the will is disabled and the movement of emotion and thought disappears. The fact that the person-giving the order and the person executing the order are the same individuals damages the subject's consciousness and emotional movement. Han states that in a society of transparency, the slave-master dialectic changes form, and the order coming from the master and the slave and the execution of the action are the product of the same person. However, the subject's constant confrontation with these orders and the attitudes and behaviours of implementing them have led to the emergence of a narcissistic and depressive personality. The performance subject was narcissistic and depressive. As a member of the fatigue society, the performance subject is indexed to success. Therefore, the subject of performance is the late-modern animal labour. Han redefined the conceptualisation used by Arendt according to today's subject.

The late-modern animal latrons subject protects her ego by indexing herself to performance and higher levels of the active and excludes herself from the passive. Moreover, the performance subject is a homo-liber subject. Homoliber is a conceptualisation contrasted with Arendt's concept of homosacer. Homoliber is an expression of the master-slave dialectic. Homoliber describes the individual who is dominant over himself. All these conceptualizations formed the framework of Han's fatigue society. The fatigue that the individual feels to achieve what s/he desires and the desire to remove the systematic pain caused by fatigue has turned today's subjects into subjects addicted to antidepressants. Ultimately, the individual has transformed from part of the fatigue society to part of the palliative society. The individual who cannot tolerate pain and pain faces the mental problems of being deprived of pain. Han draws attention to the importance of pain for the individual's world of emotion and meaning. This loss of meaning in today's subject has caused the individual to be defined by the conceptualisation of performance.

Another characteristic feature that reveals the subject of performance is power relations. Han stated that the neoliberal devices that indicate society's performance deprive the individual of basic facts such as the other, negative, and eros, which are a part of his nature. Essentially, the absence of these facts has put the performance subject into a crisis of freedom and turned the individual into an object of the system. Having lost the other, the performance subject becomes a part of the same ones, devoid of communication. Han evaluates one of the biggest problems of today as the subject of not making room for others in their life. In a place where there is sameness, the subject has become an output of stereotypes, devoid of meaning and lost in the self-cycle. In addition, the more the performance subject reduces negativity, the higher the productivity level will be. However, trying to increase productivity is a significant cause of fatigue. Finally, the absence of eros deprived the performance subject of his ability to think deeply. The depressive and narcissistic performance subject, whose quantified characteristics have turned into numbers and who propagates non-existent freedom by being trapped in the ego cycle, has become a member of the performance society with all these features. However, although Han's approaches to today's subject and society are appropriate, we should not ignore the fact that he displays a wholesale approach towards all social groups.

Today's social structure and the individual have sociological differences that cannot be evaluated only by conceptualising performance. Although Han's assessments of today's subject are correct, those who give up on a lifestyle focused on success and performance constitute another group in society. Social suicide, which is the main subject of the study, represents individuals who have lost their effort and power to be a subject of performance. At the same time, the concept attempts to define individuals who wish to remain outside the system. Therefore, social suicide is the result of the

strong desire for arguments that are part of human nature, such as the other, the negative, and eros, which reveal the subject of performance. The social suicide subject describes individuals who withdraw from public and social relations, where the performance subject struggles to exist, and who do not perform any performance through social networks. In this respect, the subject of social suicide is the performance subject of a period. The living space is still a performance society but does not show any performance. This article defines the subject of social suicide as distance and the act of being. While evaluating today's subject, Han overlooked the next stage of the performance subject. Although some studies regard this concept as social loneliness, social isolation and hikikomori for specific reasons, particular essential distinctions show that the conceptualisation of social suicide has a unique structure.

Sosyal İntihar: Performans Öznesinin Sosyal Evrimi

Performans kavramsallaştırması, Kore asıllı Alman düşünür Byung-Chul Han tarafından günümüz neoliberal toplum yapısını ve bireyini tanımlamak için kullanılmıştır. Han tarafından özne ve toplum tartışmalarının temeline yerleştirilen performans kavramı; olgunun kendisini ortaya çıkaran temel argümanların yokluğu üzerinden açıklanmıştır. Performans toplumu ve bireyi için temel problem, neoliberal sistemin ürettiği iktidar ilişkilerine bağlı olarak gelişim ve dönüşüm sağlayan sosyal ağların ortaya çıkardığı birtakım problemlerdir. Buradaki temel husus, neoliberal sistemin özneyi maruz bıraktığı şiddetin boyutlarının, disiplinci toplum iktidarının aygıtlarından daha etkili ve güçlü olmasıdır. Han, şiddetin boyutlarını anlatabilmek adına hem disiplinci hem de performans toplumlarının fiil çekimlerini kıyaslamış ve performans öznesinin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Fiil çekimlerinin kıyaslanması, iki dönem arasındaki şiddetin boyutlarının anlaşılabilmesi adına önemlidir. Çünkü performans öznesinin ve toplumunun yaşadığı tüm krizler bu şiddetin arka planını oluşturmaktadır. Han, şiddeti ortaya çıkaran durumları ifade ederken birbiri ile çelişmeyen, hatta birbirini tamamlayan üç toplumsal tipolojiden bahseder. Her toplumsal tipoloji bir öncekinin hem nedeni hem de sonucudur. Bunlardan ilki şeffaflıktır. Yorgunluk ve palyatif ise bir sonraki toplumsal tipolojilerdir.

Performans öznesini ortaya çıkaran karakteristik özellikler ise bu toplumsal tipolojilere bağlı olarak iktidar ilişkileri kapsamında ele alınmıştır. Han, performans toplumunu ortaya çıkaran neoliberal aygıtların, bireyi kendi doğasının parçası olan bazı olgulardan yoksun bıraktığını ifade etmiştir. Bu durum Han'ın eserlerinde birçok kavramsallaştırma ile tartışılıyor olsa da temelde eros, öteki ve olumsuz olmak üzere üç kavram üzerinden konuları tartıştığını söylemek mümkündür. Temelde bu olguların yokluğu performans öznesini bir özgürlük krizi içerisine sokarak kendisinin hem efendisi hem de kölesi olmasını sağlamış ve bireyi sistemin bir nesnesi haline getirmiştir. Öteki olanı kaybeden performans öznesi, iletişimden yoksun ve birbirinin aynı olanların parçası olmuştur. Han, günümüzün en büyük problemlerinden birini, öznenin hayatında öteki olana yer açmaması olarak değerlendirir. Aynılığın olduğu bir yerde özne anlamdan yoksun, ben döngüsü içerisinde kaybolmuş ve kalıp yargıların bir çıktısına dönüşmüştür. Ayrıca performans öznesinin olumsuz olana karşı gösterdiği tepki ve direnç, onun hem görünür olma arzusunu kolaylaştırmış hem de yorgunluğunun bir sebebine dönüştürmüştür. Performans öznesi ne kadar olumsuzluğu azaltırsa o kadar verimlilik düzeyi üst seviyelere çıkar. Fakat verimliliği artırma çabası yorgunluğun önemli bir nedenidir. Son olarak *erosun* yokluğu, performans öznesinin derin düşünme yetisini elinden almıştır. Ben döngüsü içerisinde hapsolarak var olmayan özgürlüğün propagandasını yapan, nicelikleştirilmiş karakteristik özellikleri birer rakama dönüşmüş depresif ve narsist performans öznesi, tüm bu özellikleri ile performans toplumunun bir üyesi olmuştur. Fakat Han'ın günümüz özne ve topluma dair yaklaşımları isabetli

olsa da tüm toplumsal gruplara karşı toptancı bir yaklaşım sergilediği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Günümüzün öznesi, birçok uyarana aynı anda maruz kalmaktadır. Bu uyarınların ortaya çıkardığı şiddet, performans öznesinde Han'ın ifade ettiği gibi bir yandan depresif ve narsist kişiliğe yol açarken, diğer yandan tüm bunlara direnç gösterme eğiliminde olan bir grubun da performans öznesinin içinden çıktığını göstermektedir. Neoliberal sistemin dayatmalarının dışında kalmayı tercih eden performans öznesini tanımlayacak olan onun yeni ismi ise sosyal intihardır.

Byung-Chul Han'ın Performans Kavramsallaştırması ve Öznesi

Kore asıllı Alman düşünür Byung-Chul Han, performans kavramına dair toplumsal dinamiklerden bahsederken kavramı ortaya çıkaran uyarınların ne olmadığını Foucault'nun tartıştığı disiplin toplumu üzerinden karşılaştırmalar yaparak anlatır. Bunun için de her iki dönemin fiil çekimlerini kullanmayı tercih eder. Çünkü bu fiil çekimleri, öznenin maruz kaldığı şiddetin boyutları hakkında bilgi verir. “-können” yani “-ebilme” negatif olanı içinde barındıran disiplin toplumunun fiil çekimidir. “-sollen” yani “-meli/malı” pozitif olanı içinde barındıran performans toplumunun fiil çekimidir. Buradan anlaşılmaktadır ki, giderek değişen toplumsal egride performans toplumu, var olan negatifliklerden büyük ölçüde arınmıştır. Böylece disiplinci toplum, negatifliğin bir sonucu olarak deliler ve caniler doğururken; performans toplumuysa yenilmişler ve depresifler doğurmuştur (Han, 2019, s.18). İki farklı toplumsal tipoloji de kendi öznesini doğurmuştur.

Disiplinci toplumda özneye dayatılan *yapmalısın*, performans öznesinde *yapabilirsin* olarak değişmiştir. İlk dayatma, ikincisinden daha yıpratıcıdır. Çünkü disiplinci toplumda emri veren bir merkez vardır ve bu emir, bireyin doğrudan kendisi ile meşgul olma durumunun önünde engel teşkil eder. Diğer bir ifadeyle birey, eylemin gerçekleşme durumunda ortaya çıkabilecek olumsuzluğun sebebini doğrudan kendinde aramaz. Fakat performans toplumunun öznesi için durum tam tersidir ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarır. Çünkü emri veren kişi ile eylemi gerçekleştiren kişi aynıdır. Disiplinci topluma kıyasla performans toplumunun iktidarı görünür değil, soyut formdadır. Dolayısıyla neoliberal sistemde direnişi mümkün kılan bir düşman yoktur. Herkes kendisinin efendisi ve kölesidir (Han, 2021, s.24,25). Bu sistem içerisinde karşımıza çıkan iktidar ilişkileri Foucault'nun bahsettiği disiplinci toplumun iktidar yöntemlerinden farklıdır. Foucault'da iktidarın gücü, ceza ve bedene verilen zarar ile ölçülür. Suçlunun bedenine verilen zarar onun işlediği suçu, öldürülmesi ise iktidarın gücünü temsil eder (Foucault, 2019, s.75). Bu yönüyle Foucault, iktidarı bir grubun bir başka gruba ya da duruma karşı ayakta tuttuğu veyahut ortaya çıkan ayrımlarla, bölünmelerle tüm topluma nüfuz ettiği bir sistem olarak değerlendirmektedir. Ancak iktidarı egemenlik ilişkilerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çünkü iktidar için öznellik gereklidir.

Foucault'nun iktidarı, bu öznelikten arınmış durumdadır (Han, 2018: s.91). Performans öznesinde ise iktidar, içsel ve öznel bir nitelik kazanmıştır (Han, 2020, s.61). Çünkü performans toplumunun iktidarla olan ilişkisi panoptik ve biyopolitik yöntemlerin çok ötesinde psikopolitika ile sağlanmaktadır. Psikopolitika, panoptikondan bugüne değin var olan tüm gözetim şekillerinin en sonuncusu ve en etkili iktidar yöntemi olarak değerlendirilebilir. Fakat Han, hem iktidara dair değerlendirmelerinin eksik olduğu hususunda hem de psikopolitikanın geleceğini gözden kaçırmaması noktasında Foucault'a eleştirilerde bulunur. Çünkü Foucault, disiplin toplumun yapısına dair değerlendirmelerde bulunurken, biyopolitikanın neoliberal rejimi tanımlamaya uygun olmadığını görememiştir. Bu sebeple olması gereken geçiş sürecini tam olarak anlayamayıp psikopolitika kavramını kullanamamıştır (Han, 2019a: s.31).

Neoliberal özne, bir özgürlük varsayımından hareket eder. Bu krizi ortaya çıkaran durumların ne olduğu, Han'ın farklı ve birbiri ile çelişmeyen toplumsal tipolojilerinde görülmektedir. Han, performans toplumu tipolojilerini; şeffaflık, yorgunluk ve palyatif olmak üzere toplam üç başlık altında ele alır. Şeffaflık toplumu birçok alt başlıktan oluşan toplumsal tipolojilerin genel adıdır. Bu toplumsal tipolojilerin tamamı Han'ın performans kavramsallaştırmasını oluşturmuştur. Şeffaflık toplumunda üzerinde durulması gereken husus, bireyin içerisinde yaşadığı dünya ile bağıni kesecek kadar gerçeklikten uzaklaşmış olması ve kendisini gösterme arzusu içerisinde olmasıdır. Dolayısıyla şeffaflık toplumunun bireyleri kendine kalma, kendini dinleyebilme ve içinde bulunduğu duruma karşı müzakere edebilme yeteneğini kaybetmiştir. Burada empati temeline dayanan bir cemiyet anlayışı yoktur. Bireyler, sadece tesadüf eseri bir araya geldikleri, çoğunlukla benzer marka ve ilgiler çevresinde toplandıkları, yalıtılmış öznelere dönüşürler (Han, 2017, s.71). Bireyin içinde bulunduğu bu yoğun yoksunluk ve şiddet onu yorgunluğa sürükler. Han, buradan elde ettiği çıkarımların bir sonucu olarak performans öznesine yeni bir özellik ve performans toplumuna yeni bir tipoloji daha ekler: Yorgunluk.

Yorgunluk toplumu, akışkanlık kazanan toplumsal yapının farklı bir tanımlamasıdır. Performans öznesinin yorgunluk hissi altında yatan şey sinirsel şiddettir. Han, öznenin kendisini yorgun hissetmesini ve sömürmesini, Hannah Arendt'in kendi dönemine dair izlenimleri üzerinden yoğun emek, üretim süreci ve eylem olarak kavramsallaştırdığı *vita contemplativa*, *vita activa*, *animal labrons* ve *geç-modern animal labrons* gibi kavramsallaştırmalar üzerinden yeniden tanımlar ve bu kavramsallaştırmalar üzerinden performans öznesinin yapısal özelliklerini tartışır. Ayrıca Han'ın doğrudan eserlerinde kullanmadığı fakat bazı toplumsal değişim süreçlerini anlatmak için makalede kullanmayı tercih edeceğimiz *homo faber* da Arendt'in önemli kavramsallaştırmalarından biridir. Bu kavramlar, toplumsal değişim sürecini ve öznenin bu süreçte farklılaşan yapısını anlayabilmek adına önemlidir. Öncelikle derin düşünce anlamına gelen *vita contemplativa*, modern öncesi dönem ile ilişkilendirilebilecek bir durumdur. Aktif

yaşam anlamına gelen *vita activa* ise *modern vita activa* olarak güncellendiğinde içinde yaşadığımız dönemi ifade eder. Arendt'a göre (1994: s.20) içinde yaşadığımız dünya, insani eylemlerin oluşturduğu şeylerin sonucudur. Fakat varoluşunu insana borçlu olan bu şeyler, insanları durmaksızın koşullandırır ve aktif yaşamın bir parçası yapar. *Vita contemplativa*'nın içinde barındırdığı negatiffik nettir. Bu yönüyle kavram, disiplin ve kontrol toplumunun bir parçası olmaya uygun iken, neoliberal sistemin bir parçası olmaya uygun değildir. Dolayısıyla her iki kavram, öznenin içinde yaşadığı toplumun değişim sürecini anlatması bakımından önemlidir. Arendt'ın (1994: s.201), bir diğer önemli kavramı olan *animal laborans*, yani çalışan hayvan ise bir dünya kurma çabası içerisinde olmayan ve Sanayi Devrimi'nden beri makinalar içinde yaşayan bireyi tanımlar. Fakat *animal laborans*, tanımladığı dönem itibariyle performans öznesi için geçerli değildir. Han, Arendt'e eleştiriler getirerek bir *animal laborans* ve performans öznesi ayrımı yapmaya çalışır. Buna göre Arendt, her ne kadar modern toplumun, insanın elinden edim imkânını almış olduğunu ileri sürse de Han (2019: s.31), her şeye rağmen en azından performans öznesi gibi edilgen olarak anonim hayat sürecinin insafına bırakılmadığını ifade eder. Çünkü edim, aktif olarak yeni süreçlere yol açabilecek imkânlarla sahiptir. Fakat edilgen olmak bunun dışındadır. Han, performans öznesini *geç-modern¹ animal laborans* olarak tanımlar. *Geç-modern animal laborans*, bireyselliğini ve egosunu korur. Aynı zamanda kendisini performansın ve aktifliğin bir parçası yaparak mümkün olabilecek en yüksek hâli ile ego tarafından sarılır.

Geç-modern animal laborans, performans toplumunun kuvvetli bir figürüdür. Çünkü tanımlandığı biçimiyle performans öznesinin tüm özelliklerini taşır. Yarış hali içerisinde olduğu performans toplumunda geç-modern animal laborans, başarısızlığa yer vermeyen ve bunun bir sonucu olarak yorgunluk toplumunun üyesi olan narsist ve depresif kişilik özelliklerini taşır. Burada önemli husus sistemin, olay ve durumları bireyin nasıl algılaması gerektiğini öğretmiş olmasıdır. Sennet (2017, s.135), günümüz bireyinin sistemle olan ilişkisini değerlendirirken, Han'ın performans öznesi ile neoliberal sistem ilişkisine benzer bir değerlendirmede bulunur ve bireyin, eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan başarısızlıkta kendisini aramasına izin vermez. Bunun yerine kalıplaşmış klişelere sığınmayı tercih eder. “Başarısız oldum” yerine “Hayır sen başarısız olmadın; sen kurbansın” gibi rahatlatıcı sözlerle kendini teselli eder duruma gelmiştir birey. Bu durum, özneyi daha fazla yıpratıldığından performans öznesi bir uyanış ya da direniş gösteremez. Özneyi, sisteme bu denli içkin bir duruma getiren şey elbette neoliberal sistem aygıtlarıdır. Bu aygıtlar öylesine gelişmiştir ki bireyi sistemin bir parçası yapan durumun gelişmişlik düzeyini ve bireyi ikna edebilme gücünün anlaşılabilmesi için Arendt'ın önemli kavramlarından bir diğeri olan *homo faber* yani alet üreten insan kavramsallaştırması ile bir kıyaslama yapmak yerinde

1 Han, eserlerinde iki farklı dönemden bahseder. Bunlardan bir tanesi geç modern öncesi dönemdir. Geç modern öncesi dönem Klasik yani modernizm öncesine tekabül eder. Bir diğer dönemselleştirme ise geç modern dönemdir. Bunun ile kast ettiği ise modern dönem ve sonrasıdır.

olacaktır. Homo faber, insan elinin ortaya koyduğu gelişmişlik düzeyini ifade etse de bir dijital enformasyon toplumu olarak yorgunluk toplumu, bir diğer ifadeyle neoliberal toplum, *homo faber* araçlarını güncellemiştir. Performans toplumunun yeni homo faber'ı, Big Data'dır. Han'ın Big Data üzerinden geliştirdiği dijital enformasyon teknolojileri söylemi, homo faber'ın güncel durumunu yansıtmaktadır. Han, eserlerinde doğrudan böyle bir benzetmede bulunmasa da Manchester Üniversitesi'nden filozof Keekok Lee (2009: s.14), *Homo faber: the Unity of the History and Philosophy of Technology* adlı makalesinde, homo faber'ın geçirdiği dönüşümü tanımlamış ve nihayetinde geline son noktayı teknoloji ile olan iletişim üzerinden değerlendirmiştir. Çünkü homo faber'ın araçları kuşkusuz bin yılda değişti ve Neolitik Çağlardan günümüze gelinceye kadar teknoloji ve bilim kaynaklı araçlar, homo faber'ın yerini aldı.

Arendt'ın ortaya koyduğu ve Han'ın toplumsal ve bireysel değişimleri anlatmak için yeniden tartıştığı bu kavramlar, yorgunluk toplumunu tanımlamaya fazlaca uygundur. Aktif bir yaşamın içerisinde durmaksızın performans sergileyen bireyin maruz kaldığı sürekli enformasyon ve iletişim, büyük bir yorgunluğa sebep olur. Dijital enformasyon teknolojileri, bireyi aktif ve daha şeffaf bir yaşam sürmeye ikna edici aygıtlardır. Enformasyon ve hiper-iletişim, toplumda ve bireyde yorgunluğa sebep olur. Çünkü günümüzün ürettiği iletişimin bireyler arasında bir bağlayıcılığı yoktur. Bunun yerine keyfilik ve kısa vadecilik vardır (Han, 2024: s.74). Dolayısıyla tartışılan tüm bu kavramlar, Han'ın yorgunluk toplumu olarak tanımladığı günümüz performans toplumunun öznelinin nasıl bireylerden oluştuğu hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır. Yorgunluk ve şeffaflık toplumunun karakteristik özellikleri, performans toplumunun bir diğer toplumsal tipolojisi olan palyatif toplum kavramsallaştırmasının ortaya çıkmasının önünü açmıştır.

Acı algısını ifade etmek için kullanılan palyatif, Han'ın *Palyatif Toplum*, adlı eserinde iki temel konu üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan biri acının toplumsal hayattaki tüm uyaranlardan temizlenme isteği, diğeri ise acının kaybı ile ortaya çıkan trajik toplumsal ve bireysel sorunlardır. Acının performans toplumuyla olan ilişkisi son derece önemlidir. Acı, deneyim ve anlam ile ilişkili bir olgudur. Performans öznesi ise durmaksızın olumlu olma gayreti içerisinde acıya karşı her zaman bir direniş sergiler. Dolayısıyla yaşamdaki deneyim ve anlam ilişkisinden yoksun bir gerçeklik kurar kendine. İçinde yaşadığımız toplumun anlamdan yoksun olması, acıya olan tahammül seviyesini düşüren nedenlerden biridir. Performans toplumunda acının anlamsızlaşması ile birlikte acı artık anlamın yitirildiği ve anlamdan yoksun zamanı yansıtır (Han, 2022: s.40). Benzer şekilde Long (2006, s.140), acının bir sınırın ifadesi olduğunu belirtir. Kast edilen sınır, varlık ve oluşun yakından bağlantılı olduğu kişiler ve şeylerle olan deneyimimiz ile ilgilidir. Long'un acı hakkındaki bu değerlendirmesi, Han'ın acıya dair değerlendirmeleri ile büyük oranda benzerlik gösterir. Her iki ismin

değerlendirmeleri de hiper-iletişimin yoğun olduğu günümüz performans toplumunda, acı algısının kaldırılmak istenmesiyle birlikte yok olan deneyim ve ortaya çıkan anlamsızlığı ifade etmektedir. Acı, toplumsal hafızada bir varoluş mücadelesi ve deneyimi olarak fazlasıyla önemlidir. Fakat performans öznesi bu birleştirici unsurlardan yoksundur. Acı, artık anlamsız ve kendisinden uzak durulması gereken bir duygu olarak değerlendirilmektedir. Adorno (2016, s.28) ıstırabı, bir ses verme ihtiyacı ve bütün hakikatlerin ön koşulu olarak değerlendirir. Hayatın anlamsızlığı, acının birleştirici ve bağlayıcı gücünü kaybetmekle ilgilidir.

Han'ın bu değerlendirmeleri ışığında temelde üç farklı toplum tipolojisi üzerinden günümüz toplum yapısını ve bireylerini tanımlamaya çalıştığı görülmüştür. Fakat Han, bu tipolojilerin bir ürünü olan günümüz performans öznesini tanımlarken pek çok kavramsallaştırmada bulunmuştur. Nihayetinde bu kavramsallaştırmaların tamamı, tıpkı toplum tipolojileri gibi birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Dolayısıyla tüm bu kavramlar içerisinde eros, öteki ve olumsuzluk seçilerek günümüz bireyinin nasıl performans öznesine dönüştüğü anlaşılmalı ve tartışılacaktır. Performans öznesi tanımlanırken bu üç kavramın seçilmesinin sebebi, Han'ın diğer kavramları ile ilişkili olduğu ve diğer kavramları da kapsayıcı bir nitelik taşıdığı görülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu kavramlar, bundan sonra tartışılacak olan performans öznesinin dönüşümü olan sosyal intihar kavramının da tanımlanması hususunda yardımcı olacaktır.

Ötekinin Kaybı

Günümüz toplumunda öteki, kendine varlık alanı bulmakta son derece zorlanan, küresel düzen içerisinde yerini aynı olana bırakarak aynı olanın ömrünü uzatan bir olguya dönüşmüştür. Ötekinin yaşam alanı bulmakta zorlanması, günümüz bireyinin performans kavramı ile tanımlanmasına sebep olmuştur. Han, tüm eserlerinde birey ve toplum için ötekinin yokluğundan doğabilecek sıkıntıları tartışmıştır. Ötekinin yokluğu sadece sıradan bir aynılığa yol açmaz. Dijital enformasyon teknolojileri aracılığıyla bireye gönderilen aynı olmalısın uyarıları bireyi aynı olmak için ısrarlı bir performansa sürükler. Günümüzde herkes, ötekinden farklı olmak için çabalasa da ötekinden farklı olma isteği aslında aynı olma isteğinin bir yansımasıdır (Han, 2023: s.28). Bireyin aynı olma çabasının sonuç verebilmesi şeffaf olabilmesi ile ilgilidir. Özne ne kadar kendini sisteme içkin hâle getirirse o denli şeffaf olur ve aynı olma arzusu gerçekleşir. Şeffaflık, tam olarak ötekinin ortadan kalkması ile mümkündür. Öteki olanı yok edip, aynılaştırmak için her şeyi karşılaştırır. Böylece şeffaflığın politikası, *aynılık diktatörlüğü*'ne dönüşür (Han, 2018: s.105). Her şeyin aynılaşması ve rutine binmesi Sennett'e (2017: s.39) göre, belirli bir noktadan sonra problemlerli bir hâl almaya başlar. Çünkü bu durum insanoğlunun çabası üzerindeki kontrolünü yitirmesine ve kontrolü kaybetmesine sebep olur. Çalışma üzerindeki kontrolün

kaybedilmesi ise insan zihninin öldüğü anlamına gelir. Günümüzün en önemli yüz düşünüründen biri olarak kabul edilen Zeldin, bireyin aynı olma arzusunu Han'ın değerlendirmelerinden farklı olarak ele alır. Zeldin (2021: s.241-242), günümüzde farklılığa duyulan ilginin de arttığını fakat bireyi herkes gibi olmaya iten veya onu benzer olmaya teşvik eden durumların olduğunu ifade eder. Bu teşvikler aslında aynı olma arzusu ile farklı olma arzusu arasında bir denge kurar. Her ne kadar farklılığa duyulan ilgi artsa da sistem aynı zamanda bireyi, diğerlerinin inandığına inanmaya, diğerlerinin inandığının doğru olduğuna ikna etmeye devam eder.

Zeldin'in söylemleri değerlendirildiğinde sistemin, bireyi aynı olmaya yönlendirdiği gerçeğini göz ardı etmediği anlaşılmaktadır. Han'ın değerlendirmelerine ek olarak Zeldin, bireylerin farklı olana da ilgisinin arttığını belirtmiştir. Zeldin'in bu değerlendirmesi önemlidir çünkü Han, bireyin farklı olana duyduğu ilgiyi görememiştir. Tıpkı bireyin, özellikle son dönemlerde sistemin kendisine dayattığı performansa karşı sergilediği direnişi görememesi gibi. Bu yönüyle Han'ın aynı ve öteki hakkındaki değerlendirmeleri Baudrillard'a daha yakındır. Baudrillard'a (1995, s.117) göre, artık öteki yoktur. Asıl tehlike ötekinin şeffaflık kazanmasıdır. Ötekinin bilinci bir boşluktur. Bu sebeple öznenin olumsuzlanması yoktur ve ötekinin varlığında bir belirsizlik vardır. Belirsizlik içinde olan özne, yalnızca *aynıdır* ve *kendi cehennemi* içerisinde kaybolmuştur. Herkesin, aynılığın cehennemi içerisinde kayb olduğu enformasyon toplumunda, öznenin kendisine farklı bir ağızdan ulaşacak tavsiyeler yoktur. Sadece dijital yığınlar vardır. Han, bu dijital yığınların bir parçası olan bireyin performans öznesine dönüşmesini olağan bir durum olarak değerlendirir. Dijital enformasyon teknolojileri, ötekini ayakta tutan öğretileri de yok etmiştir. Dolayısıyla öteki, performans olgusuna karşı bir direniş gösterememiştir. Bu öğretilerden birine örnek olarak performans toplumunun bir ritüeller toplumu değil, otantiklik toplumu olduğu iddiası verilebilir. Han, içinde yaşadığımız toplumda bireyleri ve toplulukları birbirine bağlayan ritüellerin ortadan kalktığını ve böylece farklılıkların yok olduğunu belirtir. Günümüz toplumu, tüm bu bağların ortadan kalktığı ve otantikliğe dönüştüğü bir toplumdur.

Han (2022a: s.31), otantiklik toplumunda bireyin eylemlerini yönlendiren psikolojik motivasyonların olduğunu ifade eder. Ritüelleşmiş toplumlarda ise eylemleri yönlendiren şey dışsallaştırılan etkileşim biçimleridir. Ritüeller, dünya ile kurulan ilişkinin aracılığını yaparken ve böylece dünyayı nesnelleştirirken, otantiklik zorlamasında her şey öznel hale gelmiştir. Dolayısıyla bireyin narsistlik durumu daha hissedilir bir hâl almıştır. Günümüzde hızla artış gösteren narsistlik bozuklukların temel sebeplerinden biri, bireyin kendinden olmayanlarla olan sosyal etkileşimlerinde anlamın gitgide kaybolmaya başlamasıdır. Performans öznesinin *başka* olana tahammülü kalmamış ve öteki yok olmuştur. Han (2021: s.22), ötekinin elinden başkalık alındığında sadece tüketim nesnesine dönüşeceğini belirtir. Ötekinin bir tüketim nesnesi

durumunu alması, içinde yaşadığımız performans toplumunda öyle bir hâl almıştır ki Han, bunu *Çakma* adlı eserinde verdiği örnekler üzerinden tartışmıştır. Çin'deki sanat eserleri, Çin tarihi boyunca özgün değerleri değiştirilerek günümüze ulaşmıştır. Neredeyse hiçbir tarihi metin ya da nesne ilk yapıldığı hali ile günümüze ulaşmamış, her sanatçı ve ressam tarafından üzerine bir şeyler eklenerek, kazanarak ya da boyanarak günümüze gelmiştir. Aslında Han, bu durumun Çin'in felsefesi ile ilgili olduğunu ifade etse de genel olarak sahtelerin özgün olanlardan daha fazla sanat değeri taşıdığını ve özgün olduğunu, sanat eserlerinde meydana gelen değişimin zamanın gereksinimleri ile ilgili olduğunu ifade eder (Han, 2021a: s.17-18). Zamanın gereksinimi her türlü ihtiyaca cevap verebilmek adına ötekinin elinden *başka* olanı almıştır. Çünkü ötekinde derin düşünme, anlam ve bireyle toplumu bir arada tutan ritüeller vardır. Ötekinin olduğu bir toplumda otantiklik olana, olumluya ve performansa bir direniş olacağından neoliberal sistem kullandığı aygıtlarla olabildiğince bunları temizlemek ister. Dolayısıyla özne, narsist ve depresif birey olarak performansın gereksinimlerini yerine getirdikçe şeffaflaşır, şeffaflaştıkça yorgun düşer ve acıya tahammülü kalmaz. Fakat ötekinin kaybı beraberinde olumsuz olanı ve *erosu* da yok eder.

Olumsuzun Kaybı

Olumsuzluk, performans toplumunun olumlu ve pozitif olma istenci ile ilgilidir. Bu sebeple performans toplumu aynı zamanda Han'ın şeffaflık toplumu tipolojisinin alt başlıklarından biri olan olumluluk toplumdur. Şeffaflık ve olumluluk birbirini besleyen iki olgudur. Bu iki olgunun olduğu bir toplumda olumsuz olan varlık gösteremez. Sadece olumsuz olan değil, aynı zamanda pürüzlü olana da yer yoktur. İki kavramın kaybı, insana ve doğaya dair esasta var olanın yok oluşu anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle şeylerde ve bireyde var olan güzeli koruyan, onların doğalarında bulunan olumsuz ve pürüzlü olandır. Çünkü her şey özünde negatiften ve pürüzlü olandan bir şeyler taşır. Burada sorulması gereken en önemli soru, neoliberal sistemin olumsuz ve pürüzlü olana karşı neden bu kadar güçlü direnç gösterdiği ve Han'ın bunu neden bir tehlike olarak gördüğü sorusudur.

Performans toplumunun olumlu ve pürüzsüz olana meylini, iletişim ve tüketim ilişkileri üzerinden değerlendirerek anlamak mümkündür. Şeyler, kendilerinde var olan olumsuzluktan arındıklarında, sıradanlaşıp düzleştiklerinde, iletişim ve enformasyonun ürettiği pürüzsüz akıntılara direnç gösteremeyecek noktaya gelir ve şeffaflaşır. Böylelikle eylemler hesaplanabilir, kontrol edilebilir ve nihayetinde yönlendirilerek şeffaflık hızlandırılır (Han, 2017: s.15). Neoliberal sistem, şeffaf olmayandan rahatsız olur. Çünkü şeffaf olmayan içinde bilinmeyi barındırır ve bilinmeyi, tabi olmaya ikna etmek büyük bir problemdir. Olumluluğun en somut örneğini beden üzerinden verebiliriz. Çünkü beden, genel itibarıyla hem olumlu olma talebini yerini getiren hem de tüketime dair fikir veren bir noktadadır. Beden, performans

öznesinin elinin altında bulunan, bu sebeple de ulaşılması ve müdahale edilmesi en kolay varlığıdır. İçinde yaşadığımız performans toplumu, hiçbir karakteri içinde yaşamak istemediği bedene hapsedmeyecek kadar ileri ve sınırsız imkânlarla sahiptir. Beden, verilmiş olan değil, inşa edilmesi gereken bir proje olarak değerlendirilmektedir günümüzde. Bu proje, hem söylem hem de eylem olarak kendini göstermektedir. Örneğin, “bedeniniz kaderiniz değildir” ve “bedenini baştan yarat” gibi ifadeler tam olarak bu projeye işaret eder. Bu ifadeler, içerisinde sadece cerrahi müdahaleyi barındırmakla kalmaz, aynı zamanda bedenin her türlü imaj ve dizaynı hakkında da bilgi verir (Tekin, 2018: s.141). Agamben (2017: s.123), ise bedeni tüm bu söylemlerden farklı bir yere taşıyarak amaç ve araç olmak üzere bedenin iki kullanım biçimi olduğunu ifade eder. Amaca yönelmiş durum, onu ortadan kaldırmayan fakat kullanırken güncelleyen bir durumu ifade eder. Performans toplumunda beden, araçsal ve amaçsal özellikleri birbirinden ayrı düşünülmezsizin kendini güncelleştirir ve araçsallaştırılır. Bunun için de pürüzlülüğünden ve olumsuzluğundan arındırılır.

Nesneleştirilen bir dayanağı olarak beden, tüketim etiğinin temel söylemi haline gelmiştir ve bireyin psikolojik yönlendirilmesine yardımcı olan bir ilke olarak, bireyin denetim altına alınabilmesi hususunda politik ve ekonomik düzeyde üretimin ereği durumundadır (Baudrillard, 1997: s.165). Performans toplumunun pürüzsüz ve olumsuz olana karşı direnç göstermesinin bir diğer sebebi de tam olarak tüketim ilişkileri ile ilgilidir. Performans öznesi, tüketim ile olan ilişkileri kapsamında ruhsal ve bedensel tercihlerinden yorgun düşmüş bir öznedir. Yaşam, öylesine tüketim ile eş değer bir noktadır ki bu özdeşlik onu zombileştirmiştir ve ölümden arındırarak yeni bir süreç başlatmıştır. Tüketimin yüksek olduğu ölümden arındırılmış performans toplumunda özneler, fitness ve botoks zombilerine dönüşmüş ve yaşayan ölümler haline getirilmişlerdir (Han, 2021: s.15-16). Bu noktada Han tarafından zombilere ya da yaşayan ölüye benzetilen performans öznesinin hayatına dair bir muhakemede bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla performans toplumunda iletişim ağlarının ve tüketim ilişkilerinin problemsiz olarak devam edebilmesi olumsuz olanın yok edilmesi ile mümkün olacaktır. Olumsuzun var olduğu toplumda birey, olaylara karşı direnç gösterebilir ve muhakeme yapabilir. Bu durum neoliberal sistem için bir tehlike arz edeceğinden olumsuz olanın ve ötekinin ve aynı zamanda bir düşünce biçimi olarak *erosun* da yok edilmesi gerekmektedir.

Erosun Kaybı

Günümüz öznesinin hayatında ötekinin ve olumsuzun kaybı ne denli önemli ise *erosun* kaybı da o denli problemlidir. *Erosun* bireyde ve toplumsal yaşamdaki kaybı, hem olumsuz olanın ve ötekinin kaybı ile hem de bu iki kavramı ortadan kaldıran uyarılarla doğrudan ilgilidir. Han, *erosu* hangi anlamda kullandığını ve onun kaybının nasıl sonuçlandığını farklı kavramlar kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Özellikle

Eros'un İstirabı adlı eserinde tartıştığı bu kavramların çokluğu, konunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Öncelikle *eros*, bir düşünce ve aynı zamanda bilinç ve duygu biçimidir. Bu biçim, bireyin ve toplumun yaşam alanından çıktığında melankoli bir sorun olarak karşımızda durur. Bir diğer ifadeyle melankoliyi ortaya çıkaran iki önemli kavram, *erosun* ve *başka* olanın kaybıdır. Han'ın *başka* olarak ifade ettiği kavram, benlik rejimi; *eros* ise *başka* olanda da var olan her şeyi temsil eder. Bugün duygulardan kaynaklı ama özellikle aşktan kaynaklı krizlerin nedeni *başka* olandır. Yeniden üretilmeye ve dizayn edilmeye çalışılan *başka* olanların bolluğu, yaşamın her alanında ortaya çıkan ve benliğin gün geçtikçe narsistleşme sürecine katkı sağlayan *başkanın* aşınma sürecidir. *Başka* olanın ortadan kayboluşu bir diğer ifadeyle benlik rejimimizin ele geçirilmesi, kolayca farkına varılabilecek bir durum değildir (Han, 2019b: s.9). Bu sebeple narsist özne, performans öznesinin en önemli semptomlarından biridir. *Eros* ve *başka* tarafından terk edilen narsist özne, kolaylıkla neoliberal sistemin çarkları arasında kaybolur.

Narsist performans öznesi, kendinde var olan öteki ve olumsuz kaybettikten yüce olandaki negatifi göremez ve güzel olandaki pozitive yönelir. Güzel olan, pürüzsüz ve sıradandır. Yüce olan ise sert ve aynı zamanda kabadır. Fakat bu kabalık zihni hareket ettirdiğinden sağlıklıdır. Güzelde ise zihni harekete geçiren bir sertlik ve kabalık yoktur (Han, 2019c: s.33). Schmid (2023: s.77), güzelliğin içinde de bir eksikliğin olduğunu ve bu eksikliğin onu mükemmel olandan ayırt ettiğini düşünür. Güzellikte tıpkı şeylerde var olan tezatlar gibi zıtlıklara ihtiyaç duyar. Böylece güzelde var olan daha az güzel kısımlar, güzel olanın iyice öne çıkmasına sebep olur. Çünkü burada şeylerde var olan güzelliği ortaya çıkaran, onlardaki eksiklik ve kusurlu yanlardır. Fakat güzelin enflasyonu olduğunda aşınır, yıpranır ve kolayca tüketilir. Bu ifadeyi Han'ın *eros* ve *başka* kavramları üzerinden değerlendirecek olursak iki hususun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle Schmid'ın ifade ettiği biçimiyle güzelin içinde var olduğunu düşündüğümüz zıtlıkları ifade eden *başka*, neoliberal sistem tarafından eritilmiştir. Bir diğer durum ise *erosun* rehberliğinde öznenin *başkaya* yönlendirilmesi hususudur. Fakat burada artık günümüz performans öznesi yani narsist özne kimliğine bürünen özne, *erosta* var olan düşünce ve duygu biçimini kendi iradesiyle yönlendiremez. Dolayısıyla böyle bir durumda *erosun* da *başka* olanı koruması ve onu yönlendirmesi mümkün olmaktan çıkar.

Eros ve *başka* olanın ortadan kaybolması, performans toplumunun haz toplumuna dönüşmesinin yolunu açar. Acıdan, deneyimden ve düşünceden arınmış duyguların yerini ömrü uzun olmayan hazlar alır. Bauman (2021: s.180), hazların ömrünün uzun olmasının mümkün olamayacağını belirtir. Çünkü yakalanması imkânsız olan bu duygunun doğasında olan şey uçuculuğudur. İnsanın keyif alma kapasitesi yüksek değildir. Dolayısıyla haz, yerini hızlıca uyuşukluk ve rehavete bırakır. Bunun aksine mutluluk bir süreklilik gerektirir ve hazlarla kıyaslandığında, zamanda hapsolür. Bir

diğer ifadeyle mutluluk zamanda hapsolür. Hazlar, zamanla iş birliği içindeyken mutluluk ölüme direnir ve arkasında bıraktığı yıkımı onarır. Bauman'ın mutluluk hakkındaki değerlendirmeleri son derece önemli olsa da performans toplumunda mutluluk bir zorlamaya, bir ödeve dönüşmüştür. Schmid (2023a: s.9), *Mutsuz Olmak* adlı bir başka eserinde mutluluğun normatif bir anlam kazandığını ifade eder. Günümüzde topluma söylenen şey mutlu olma zorunluluğu üzerinedir. Eğer birey, mutlu olamıyorsa suçü kişinin kendisinde araması bekleniyor.

Olumsuz olan ve ötekinin, toplumsal hayattaki varlığının sıkıntıya girmesiyle birlikte *erosun* varlığı da problemlili bir hâl almıştır. Performans öznesini narsist, depresif ve yorgun yapan şey, buraya kadar üzerinde tartıştığımız tüm bu olguları hayatından çıkarmasıdır. Fakat öznenin bu çemberi kırması kolay değildir. Çünkü neoliberal sistemin denetim ve yönetim aygıtları, disiplin toplumu ile karşılaştırıldığında daha güçlü ve ikna edicidir. Fakat içinde yaşadığımız dönem, Han'ın tüm söylemlerinin aksine bireyi alternatif kapılar aramaya da mecbur bırakmış ya da birey, yorgunluğun ve şeffaflığın dayanılmaz acısından kaçmaya çalışarak sistemin tüm dayatmalarına karşı kendi kaçış yöntemlerini geliştirmiştir. Performansın dayanılmaz uyarıcıları tarafından rahatsız edilen ve kendine bir kaçış arayan ve ayrıca kısmen bunu başarmış olan bireyler, bu çalışmada *sosyal intihar* kavramsallaştırması ile tanımlanacaktır.

Sosyal İntihar

Sosyal intihar, neoliberal toplumun iktidar dinamiklerine karşı savunma mekanizmaları geliştirerek sosyal ve kamusal ilişkileri minimum düzeye indiren, Bendor'ün kırıarak bilinç ve duygu devinimini kazanmaya çalışan, hem kendi hayatını hem de içinde yaşadığı toplumu deneyimleri ile anlamaya başlayan, dahası bunun farkında olan bireyleri ve grupları tanımlar. Aynı zamanda sosyal intihar, Han'ın performans öznesi olarak tanımladığı ve neoliberal iktidar aygıtlarının yönlendirip dizayn ettiği bireyin, sistemin isteklerini yerine getirebilmek adına üst düzey performans sergileyerek narsist ve depresif kişiliklere büründükleri bireyler haline gelmeyi reddeden kişi ve grupları tanımlar. Kavramlar, terminolojik araçlardır. Terminolojik araçlar ise sosyal bilimciler tarafından fenomenleri anlamaya çalışmak ve açıklamak, ayrıca gözlemlenen dünyadaki nesnelere sınıflandırmak, üst düzey önermeleri formüle etmek amacıyla kullanılır. Kavramları oluşturmanın ve kategorize etmenin yolları vardır. Bunlardan biri doğrudan gözlem yoluyla ulaşılan fenomenleri tanımlayan kavramlar, diğeri ise çıkarsanmış fenomenleri anlatan kavramlardır (Marshall, 2020, s. 395).

Sosyal intihar, hem doğrudan toplumsal hayatta varlıkları gözlenebilen hem de toplumsal olgu ve olayların bir sonucu olarak ortaya çıkan bireylerin durumlarını ifade eder. Kavram, fenomenleri anlatan ve o fenomenlerin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ağını tanımlar. Toplumsal olgu ve olaylar, bir başka toplumsal olgu ve olayların

önünü açıcı nitelikler taşır. Bu yönüyle sosyal intihar, Han'ın sosyal bilimlere kazandırmış olduğu performans kavramı tarafından öne açılmış bir tanımlamadır. Bir diğer ifadeyle sosyal intihar öznesi, performans öznesi ile aynı toplumsal yapı içerisinde bulunan fakat birbirinden farklı özelliklere sahip failleri ifade etmektedir. Bu kavramın bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasının sebeplerinden biri, günümüz bireyinin sosyal ve kamusal hayatta, neoliberal sistemin denetim ve yaptırımlarına karşı direnç gösteren grupların tanımlanmasına yönelik ihtiyaçtan ortaya çıkmış olmasıdır. Sosyal bilimlerde özne ve toplum, Sanayi Devriminden günümüze değin değişen koşul ve şartlara bağlı olarak farklı kavramsallaştırmalarla tanımlanmıştır. Benzer şekilde bireyin bu koşullar karşısında gösterdiği uyum ya da geliştirdiği tepkiler, birçok kavram ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat sistemden kaynaklı yorgunluğun ve insan doğasına dair birçok şeyin tüketiminin bireyde oluşturduğu tahribatın arka planını ortaya çıkaran ve bunun bir sonucu olarak kendini korumaya alan gruplarla ilgili açıklama ve tanımlamanın eksik bırakıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla söz konusu eksiklikleri ifade edebilmek için yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada gündeme getirilen sosyal intihar kavramsallaştırması, Han'ın performans tartışmaları üzerinden yapılmıştır. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. İlk olarak, özne ve topluma dair Han'ın yapmış olduğu performans tartışması, sosyal intiharı doğuran tartışmanın arka planını açıklamak için yeterli veriyi sağlamaktadır. Bir olgu olarak performansı ortaya çıkaran şartlar, bir başka olgu olan sosyal intiharı doğurmuştur. Dolayısıyla tartışmada daha önce de ifade edildiği üzere sosyal intihar kavramının bağlamlarını net olarak ortaya koyabilmek adına Han'ın performans öznesi için kullandığı *eros*, öteki ve olumsuz gibi kavramlar üzerinden bir değerlendirme yapmak uygun görülmüştür. İkinci olarak sosyal intihar kavramsallaştırması, Han'ın özellikle performans öznesine dair değerlendirmelerine karşı eleştirel bir tavır takınmakta ve günümüz öznesinin tamamının bu kavram ile tartışılmasının sosyal bilimsel anlamda topatancı bir yaklaşım olacağını iddia etmektedir.

Sosyal intihar kavramında yer alan sosyal ve intihar kelimelerinin hangi bağlamlardan hareketle kullanıldığını ve iktidar olgusu ile olan ilişkisini anlayabilmek adına kullanım gerekçelerini tek tek tartışmak önemlidir. Kavramda yer alan sosyal olma durumu, bireyin aktif yaşamını nihayete erdirmeden önceki süreci kapsar. Bu süreç, bireyin iktidar ile çoğunlukla uyum içerisinde olduğu, Ben-döngüsüne girdiği, oto propagandaya dönüştüğü ve yoğun sağlıksız bir iletişimin sınırları içerisinde hapsediği süreçtir. Bireyi ve toplumu bu çarkın içerisine hapseden şeylerin performans toplumunu oluşturan ötekinin, olumsuzun ve *erosun* kaybı olduğu daha önce ifade edilmişti. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal intihar öznesi, bir dönemin performans öznesi olması sebebiyle yoğun sosyal ve kamusal ilişkilerin merkezindedir. Öznenin bu ilişkilerin merkezinde yer alması doğrudan makro ve mikro iktidar ilişkileri ile ilgilidir. Geliştirilen ilişkiler ağı, bireyin iktidar tarafından tanınması, onun eğilim ve

yönelimlerinin bilinmesini sağlar. Foucault'nun (2019: s.22), iddia ettiği üzere her yerde olduğu düşünülen iktidar, bireyin bu eğilimlerini bilmeye yönelik politikalar geliştirir ve bu politikaların devam edebilmesi adına bireyi özneleştirir. Burada Foucault'nun özneleşme olarak ifade ettiği şey son derece önemlidir. Çünkü özneleşme, bireyi etkili bir şekilde denetim altına almak için boyun eğdirilen bir yönetime dönüştürülmüştür.

Özneleşme, biyoiktidarın işleyiş biçimidir. Bu işleyiş biçimi sayesinde birey kendini özgür hissedebileceği herhangi bir engelleme ile karşılaşmadan yapı içerisindeki aktifliğine devam eder. Fakat burada bahsi geçen aktifliğin, iktidardan bağımsız özgürlükle ilişkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Adorno (2016: s.201), hiçbir çağda hiçbir toplumun, ne özgürlük kavramına ne de özgürlüğün kendisine sahip olmadığını ifade eder. Özgürlük, salt bir kavram olmanın ötesinde deneyimsel içeriği de bulunan bir kavramdır. Deneyimin olmadığı, tahakkümün hayat bulduğu bir toplum, elbette özgür değildir. Bununla birlikte Foucault (2021: s.218), bir grubun ya da bir topluluğun, iktidarın varlık gösterdiği alan ve durumların önüne geçebilmeyi başardığı zaman, tahakküm durumu ile karşı karşıya kaldığını ifade eder. Benzer şekilde, bir tahakküm durumunda ya özgürlüğün olmadığını ya da özgürlüğün son derece sınırlı ve kısıtlı olduğunu belirtir. Burada özneleşme ve özgürlüğün iktidar ile ilişkisinden bahsederken, *kendiyle ilgilenmek* ve *kendilik kaygısından* bahsetmek önemlidir. Kendilik kaygısı, *Sokratik Diyaloglar* isimli Platon'un gençlik diyaloglarından bilinen toplumsal ve siyasi düzene dair bilgiler veren bağlamı ifade eder. Bu bilgiler, şehir devletlerinin önde gelen yöneticilerinin şehirlerinde yaşayan yurttaşlar hakkında karar verme yetkisine sahip, bir diğer ifadeyle iktidar sahibi genç aristokratları şehirde kendilerine eş, otoriter, aktif ve başarılı siyaset yapma yetisine sahip bireylere karşı bir koruma kalkanıdır. Fakat burada önemli bir soru açığa çıkmaktadır. Daha doğuştan yönetme yetisine sahip olmak, aristokrat bir çevrede doğmak ve yönetme gücüne sahip olmak, gerçekten yönetme hakkını ve gücünü kişiye verir mi? Foucault, bunu sorunsallaştırır ve başkasını yönetmenin ancak kendiyle ilgilenme zorunluluğu ile ilişkili olduğunu ifade eder (Foucault, 2019a: s.39). Buradan çıkan sonuca göre, bireyin başkası üzerindeki hakimiyetinin temel koşulu, kendilik üzerindeki hakimiyeti ile ilgilidir (Foucault, 2017: s.232). Bireyin kendi için duyduğu kaygı, onun kendi ile ilgilenmesine sebep olur. Dolayısıyla bu iki durumun, bireyin özneleşmesi sürecinde birbiri ile doğrudan ilişkisi vardır.

Foucault (2019a: s.73), hem kendilik kaygısında hem de kendiyle ilgilenme sürecinde bir dönemin anatomisini çıkarır ve bunun modern dönemdeki yansımalarını anlamaya çalışır. Fakat yaptığı karşılaştırmada kendiliğe dair durumun, modern özne için aristokrat çevrelerden farklı bir hâl aldığını görmüştür. Kendi için kaygılanmanın nedeni artık birilerini yönetmek ya da benzer şekilde şehir devleti üzerinde hakimiyet kurabilmek değildir. Artık bireyin kendi ile ilgilenmesinin sebebi kendi içindir. Bireyin kendine yoğunlaşarak kendi için kaygılanması ve kendiyle ilgilenmesi, kendilik

teknikleri ve söylemlerinin çoğalmasını sağlamıştır. Foucault'nun kendilik teknolojileri olarak ifade ettiği şey; bireyin iktidar, düşünce ya da davranış veya beden ya da ruhları birtakım işlemler aracılığıyla dönüştürerek; mutluluğa, bilgiye ve arınmışlığa ulaşma imkânı veren şeydir (Urhan, 2013: s.398). Bireyin kendilik teknikleri vasıtasıyla kendi üzerindeki hakimiyeti, iktidarın benlik üzerindeki hakimiyetinin kayboluşu olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü toplumsal bir varlık olarak birey, her zaman kendiliği, öteki kendiliklerle ilişki ve kıyas halinde görecektir ve bu kıyas bir iktidar ilişkisini doğuracaktır. Dolayısıyla iktidar, sürekli olarak kendini yeniden üreten ve bireyin düşünce, tutum ve davranışlarında hayat bulan bir olgudur. Bireyin; kendilik kaygısı, kendine ilgisi ve kendilik teknikleri her ne kadar bireyin kendini tanıması ve bundan varoluşsal bir sanat ortaya çıkarmasına yardımcı olsa da iktidarın varlığının tekrar kendi bünyesinde açığa çıkmasına engel değildir. Fakat Hardt ve Negri, özne ve iktidar ilişkisini Foucault'nun tartışmalarından daha ileri bir noktaya taşımıştır. Özne, artık iktidar karşısında daha yetkindir. Fakat buradaki yetkin olma durumu küresel kapitalizm ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Hardt ve Negri'ye (2018: s.47) göre, iktidarın yeni adı imparatorluktur. Foucault'nun çalışmalarında sıklıkla değindiği kontrol toplumu ve biyo-iktidar kavramları, imparatorluk kavramının özellikleridir. İktidarın bir biçimi olarak imparatorluk kavramı, öznenin tüm yönlerinin anlaşılması için gerekli bilgiyi sağlar. Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş, toplumsal güç ve dinamiklerin karşılıklı olarak ve artan oranda birbiri ile ilişkili olduğu hakkında bilgi verir. İktidar, toplumsal yaşama ait tüm alanları kuşatır ve birleştirir. Aynı zamanda çokluk ve tekillik içeren bir ortamı var eder. Çokluk, kendi özgür iradesiyle eylemde bulunan toplumsal tekilliklerdir. Bu toplumsal tekilliklerin bir araya gelmesi çokluğu oluşturur. Fakat çokluğun siyaset içerisinde var olabilmesi ve iktidarın dikkatini çekebilmesi tekilliklerin oluşturduğu bu çokluğun edim imkânı ile ilgilidir. Dolayısıyla çokluk, içerisinde aynı ortak paydadan hareketle varlık gösteren aktif toplumsal öznelerden oluşur. Hardt ve Negri (2011: s.216-217), tekilliğin ortak bir payda etrafında etkileşime girdiğini ve toplumsal etkileşimlerin tekrar ortak bir payda ürettiğini ifade ederler. Tam olarak çokluk, tekilliğin bu ortaklık dinamiğinden doğan özneliktir. Çokluğun ortaya çıkardığı ortaklıktan kaynaklı alışkanlıklar vardır. Bu alışkanlıklar, fizyolojik ihtiyaçlar gibidir ve birçok veri sağlarlar. Aynı zamanda etkileşim ve iletişim halinde durmaksızın yeniden üretilirler. Dolayısıyla bireysel değildirler. Alışkanlık ileriye dönüktür ve etkileri bireysel olarak küçük görülebilir. Fakat zaten alışkanlıklar, bireysel olarak sergilenmek yerine ortak olarak yenilik yapma gücünü sergilerler. Bu durum herhangi bir yaratıma engel değildir. Aksine yaratımlar, ortak bir zemin dahilinde hem üretir hem de üretilir ve durmaksızın yenilenir. Bu sebeple Hardt ve Negri (2011a: s.182) çokluğun, tekilliklerde var olan çatışma ve iş birliğinden kaynaklı olarak kendini örgütleyebilecek bir gücü geliştirebileceğini düşünür. Demokrasi de kendini örgütleyebilecek güce sahip olan devrimci çokluklar sayesinde uygulanacaktır.

Byung-Chul Han, Hardt ve Negri'nin hem imparatorluk hem de çokluk-tekillik kavramsallaştırmalarının günümüz neoliberal sistemini ve öznesini tanımlamaya uygun olmadığını belirterek, tekillerin oluşturduğu çokluğun bir devrim yapabileceğine inanmamaktadır. Han (2018: s.124-125), çokluktan değil yalnızlıktan bahsetmek gerektiğini düşünür. Çokluğun oluşturduğu iddia edilen ortak paydadın yoksunluk söz konusudur. Dünyada ortaya çıkan ayaklanma, savaş ve şiddetin temelinde bu ortak paydanın eksikliği vardır. Fakat Hardt ve Negri, şiddeti ortaya çıkaran şeyin bu ortak payda eksikliğinden kaynaklandığını görememişlerdir. Tam tersine içinde yaşadığımız toplum, ortaklıkların ve genel toplumsal algının çöküşü tarafından sarılmıştır. Bunun en temel sebebi, toplumun her geçen gün giderek yalnızlaşması, atomize olması ve özelleştirilmesidir. Ayrıca çoklukların bir direniş gücüne sahip olduğunun düşünülmesi de birçok şeyin gözden kaçması anlamına gelmektedir. Kapitalist neoliberal sistemin temel özelliklerinden biri sömüren ve sömürüleni aynı potada eritmesidir. Dolayısıyla fail, kurban; kurban faildir. Böyle bir toplumda çoklukların demokrasiyi hayata geçirecek devrimciler olması da mümkün görünmemektedir. Han, dijital enformasyon çağında demokrasinin değil, enfokrasinin varlığından bahsetmek gerektiğini düşünür.

Han (2022b: s.24), enfokrasiyi demokrasinin altını oyan bilişsel bir süreç olarak tanımlar. Bu süreç, veri üretimi ve bu veri üretiminin pazarlanması ile ilgilidir. Mikro hedefler, partinin siyasi programı hakkında bilgi vermezken; fikir ve tutumlar, sosyal yaşam ve statü gibi psikolojik araştırma yöntemi olan psikografilere göre uyarlanmış seçim reklamları, sahte haberleri manipülatif bir şekilde organize ederek kitlelere ulaştırır. Psikometrik olarak yeniden dizayn edilen reklamlar, fikirler ve haberler demokrasi için bir tehdit oluşturur. Nihayetinde halk, önemli konulara karşı duyarlılığını kaybeder. Han'ın günümüz demokrasisinin tehlike altında olduğunu ifade etmesi bu enfokratik sürecin arka planı ile ilgilidir. Ayrıca Han'ın enfokrasiyeye dair iddialarını doğrulayan ve uluslararası düzeyde yankılarının uzunca bir süre devam ettiği birçok durum yaşanmıştır. Facebook kullanıcılarının verilerinin satılması, Trump'ın başkanlık seçimi gibi örnekler, bu enfokratik sürecin yansımalarıdır. Dolayısıyla Hardt ve Negri'nin imparatorluk içerisinde varlık gösterdiğini iddia ettiği çokluklara dair değerlendirmeleri, dijital enformasyon teknolojileri çağında ortaya çıkan boşlukları tamamlamada yeterli değildir.

Enfokrasi, biz duygusu ile hareket eden değil, yalnızlaşan bir toplumun yönetim biçimidir. Aslında sadece siyasi ve politik olarak değil, aynı zamanda toplumsalın tamamını yönlendirebilen dijital enformasyon teknolojileri, bireye vaat ettiği özgürlük ve sınırsız seçenek olanakları ile oyunu kurallarına göre oynamasını bekler. Bir noktada tüm değişkenler, birbirini etkiler. Bu durumun bireydeki tahribatı ve bu tahribatın değişim süreci Foucault, Arendt, Hardt ve Negri ve ayrıca Han'ın iktidar analizleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu isimler içerisinde güncel en yakın iktidar tartışması Han tarafından yapılmıştır. İktidarın kendisi olarak neoliberal sistem ve onun

dispositifliği olan dijital enformasyon teknolojileri, narsist ve depresif karakterler doğurmuştur. Aslında Han'ın günümüz öznesinin narsist ve depresif olduğuna dair değerlendirmeleri özne ve iktidar arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planını açıklamaktadır. Bu süreç, Foucault'nun bahsetmiş olduğu kendini beğenme ile başlayan ve daha sonra kendini beğenmenin kendilik için olduğu sürece evrilmesi ile devam eden ve bireyi yoran bir duruma dönüşmüştür. Bireyden sergilemesi beklenen tutum ve davranışlar ve ayrıca sunulan sınırsız özgürlüğün bireyin üzerine yüklemiş olduğu sorumluluk, bir tükeniş ve sosyal hayat ile olan iletişimini problemlili bir noktaya getirmeye sebep olmuştur. Tam olarak bu nokta bireyin, sosyal intihar kavramsallaştırmasındaki sosyal olma durumunun yok oluşuna neyin sebep olduğu ile ilgilidir. İktidarın süreç içindeki güçlü değişimi ve birey ile olan teması, onu daha iyi tanıyarak ona yaklaşması ve beklentilerini her alanda arttırması, hem sosyal hem de psikolojik olarak problemlere yol açmıştır. Nihayetinde birey, kendini görünür kıldığı sosyal ve kamusal alanlarla olan ilişkisini, bu ilişkileri olabildiğince görmezden gelerek ve oyunun kurallarını reddederek yeniden dizayn etmiştir.

Sosyal intihar kavramsallaştırmasının ikinci kelimesi olan intihar ise bir diğer önemli husustur. Öncelikle bu kavramsallaştırmada kullanılan intihar ile kast edilen fiziksel bir yok oluş değildir. Anlatılmak istenen husus sosyalliğin öldürülmesidir. Bireyin bir mutluluk zorlaması içinde devam eden hakikat krizi içerisinde oluşu, deneyim sahibi olamaması bu intiharın gerçekleşme sebepleridir. Ayrıca tüm bunların oluşturduğu anomi de intiharın bir diğer sebebidir. Bireyin, aktif yaşam dönemi ya da performans dönemi, bireyi bir mutluluk zorlaması ile karşı karşıya getirir. Mutluluk; pürüzsüzlük ve olumluluk gibi temel prensiplere endekslenir. Sistem, sunduğu tüm imkanlara rağmen mutlu olmayı başaramayan öznenin mutsuzluğundan öznenin kendisini sorumlu tutar. Halbuki sonsuz mutluluk olarak ifade edilen şey insan doğasına aykırı bir durumdur. Fakat özne, sahip olduğu koşulların bir sonucu olarak bilinç ve duygu devinimini kaybettiğinden buna dair bir farkındalık kazanması da ilk etapta kolay değildir. Burada kast edilen ilk etabın ne olduğunu açıklamak kavrama dair zihinlerde oluşabilecek soru işaretlerini azaltmak anlamında önemlidir. Öznenin bu farkındalığa ulaşmadığı nokta hâlâ sistemin içerisinde eylemin devam ettiği süreci kapsar. Fakat farkındalığın oluştuğu nokta sosyal intiharın gerçekleştiği durumu ifade eder. Mutluluk tartışmasına geri dönecek olursak mutluluk, haz ile ilgili bir durumdur. Freud'a (2016: s.23) göre haz ilkesi, organizmanın kendini koruyabilme durumuna karşı uygunsuz ve tehlikeli bir durumdur. Çoğunlukla organizmanın zararına yol açacak gerçekliği alt etmeyi başarır. Mutlu olma istencinin, başarısızlığının temel nedenlerinden biri hazza duyduğumuz büyük arzudur. Sistem ve sistemin var olduğu toplum, bireye mutlu olmalısın propagandası yaparken Freud, toplumdaki uzaklaşarak mutlu olmanın mümkün olup olmayacağı sorusuna yoğunlaşır. Böyle bir mutluluğun mümkün olabileceğini fakat bunun aynı zamanda yenilgiyi kabul etmek anlamına da geleceğini ifade eder. Korkunç bir dünya karşısında kişi kendisini koruma altına almak için ondan

uzaklaşabilir. Burada sağladığı başarı, ona sükûnetin mutluluğunu verecektir. Buna rağmen Freud, bir topluluğun üyesi olmanın daha değerli olduğunu ifade eder (Thomason, 2020: s.191).

Hazzın ve mutluluğun geçici olması, bireyi yalnızlığa ya da bireyselliğe itebilir ve bu onun aktif olduğu yaşam biçiminin içinde gerçekleşebilir. Bir diğer ifadeyle fenomenler, performans sergilediği dönem içerisinde de bireysel tutum ve davranış gösterebilir. Burada sorulması gereken bir soru ortaya çıkar. O hâlde bireyin performans sergilediği süreçteki bireysellik ile sosyal intihar sürecindeki bireysellik arasındaki fark nerede açığa çıkar? Aslında bu soruya Bauman'ın bireyselleşme üzerinden değerlendirmelerinden yola çıkarak cevap vermek mümkündür. Bauman (2020: s.26-27), bireyselleşmiş bir toplumda herkesin birey olma arzusu içinde olduğunu ifade eder. Bu istek içerisinde herkesin kitlesel bir birliktelik oluşturduğunu ve benzeştiğini belirtir. Bu durum sürekli bir paradoks içerir. Bauman'ın herkesin bireyselleşmeyi arzuladığı noktanın benzerliğe evrilmiş olduğu iddiası, daha önce ifade edilen aynı olanın günümüzde artarak devam ettiğine dair iddialarını destekler niteliktedir. Fakat sosyal intihardaki bireysellik, bireysel olma farkındalığı içerisinde gerçekleşmiş bir tercihtir. Bu nokta bireyselliğe dair iki toplumsal yapının birbirinden ayrılan noktalarını işaret eder. Birey olma arzusunun bile benzerliğe evrildiği bir süreç, intiharın gerçekleşme sebepleri arasındadır.

Kavramsallaştırmada intihar kelimesinin kullanılmasının diğer sebepleri ise bireyin deneyim yoksunluğu ve buna bağlı olarak yaşadığı anlatı krizi ve yaşamına dair bir hikâye oluşturamamasıdır. Agamben (2020: s. 37), deneyimi sadece yaşanabilecek bir şey değil, aynı zamanda ona sahip olunabilecek bir şey olarak yorumlar. Han (2022: s.50), deneyim sahibi olamama durumunu dijital enformasyon teknolojilerine bağlar. Öznenin her şeyi denediğini ama deneyim sahibi olamadığını, birçok şeyi fark ettiğini ama bilgiye sahip olamadığını söyler. Böylece Han (2024a: s.17), bireyin bir anlatı krizi içerisine girdiğini belirtir. Dijital enformasyon teknolojileri, bu krizin mimarlarıdır. Anlatı, içerisinde gizem ve sır barındırır. Bu sır, enformasyonla bağdaşmaz ve bireyin gerçeklik algısı zedelenir. Hari (2023: s..83), gerçeklik kaybının büyük sıkıntılara sebep olduğunu ve bunun en bilinenlerinden birinin de depresyon olduğunu düşünür. Elbette bunlar günümüz öznesinin hikâye eksikliği ile sonuçlanacaktır. Bireyin kendine dair hikâye oluşturabilmesi, tüm bu noktaya kadar tartıştığımız hususların yanında performans ve tüketim ilişkiselliğinden kurtulması ile mümkündür. Neoliberal politikaların bireyin yaşamını bu iki nokta arasında sürdürmeye ikna etmesi, bu hikâye imkânının elinden alınmışlığı ile ilgilidir. Kavramda yer alan intihar kelimesinin teorik arka planı bu tartışma çerçevesinde ele alınabilir. Daha önce de ifade edildiği üzere intihar kavramının kullanılması fiziksel bir yok oluşu değil, sosyalliğin ortadan kalkması, sisteme endeksli performansın yok edilme arzusunu anlatmayı hedefler.

Bir kavramı oluşturmanın temel ilkelerinden ve aynı zamanda kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayan durumlardan biri de yeni bağlantılar kurmaktır. Sosyal intihar kavramında da yeni bağlantılar kurmak kavramın şu anki durumunu tanımlayabilmek adına önemlidir. Sosyal ve intihar kelimeleri için buraya kadar tartışılan hususlar, hem bu iki kelimenin kullanılmasındaki amacı hem de intiharı ortaya çıkaran durumları açıklamak için yapılan tartışmalardır. Fakat bu noktadan sonra yapılan tartışmalar şu an kavramın ne olduğu ve hangi iddialarla açıklanabileceği ile ilgilidir. Bu noktadan sonra önemli olan performans öznesinin, neoliberal öznenin ya da eylem içerisinde olan öznenin -bu tanımlamaların hepsi aynı duruma karşılık geldiğinden herhangi birini seçmenin bir önemi yoktur- sosyal intihar öznesi olarak içinde bulunduğu durumun nasıl tanımlanacağıdır. Toplumsal yapının bir parçası olarak sosyal intihar içerisindeki bireyler, burada sosyal intihar özneleri olarak tanımlanmıştır. Sosyal intihar öznesinin en büyük şansı, tüm krizlerin yaşamında ortaya çıkardığı problemleri farkına varmış olmasıdır. Eylemde bulunan ya da performans öznesi olarak adlandırabileceğimiz özne ile arasındaki en büyük fark budur. Burada artık sosyal intihar öznesi, mesafeyi hayatının merkezine koymuş ve sahip olduğu şeylerin gerçekliği ile yüzleşerek, onların asıllarını içinde barındırdıkları olumsuzluklarla birlikte kabul etmiştir. Dolayısıyla sosyal intihar kavramının ulaştığı son noktayı açıklarken mesafe kavramından ve Erich Fromm'un “-olmak” tartışmasından yararlanılacaktır.

Han (2017: s.18), günümüz bireyinin *mesafe tutkusunu* hayata geçirme konusundaki yetersizliğine dikkat çeker. Her şeyin şeffaf bir şekilde sergilendiği bir dönemde mesafe tutkusunu korumak elzemdir. Mesafe ve utanç, dijital enformasyon teknolojilerinin bir parçası olmaz ve iletişimin hızlandırılmış dolaşımı içerisinde kaybolmaz. Sosyal intihar öznesi, anlamdan yoksun sosyalliği yok ederek mesafe tutkusunu hayata geçirmeyi başarmıştır. Gerek sosyal ve kamusal gerekse sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirdiği her eylem, mesafe tutkusu üzerinden yeniden dizayn edilmiştir. Mesafe, bir özgürlük alanı açar. Fakat bu özgürlük, sistemin bireye sunduğu ve bireyden beklentilerinin gerçekleştirebileceği bir alanda varlık gösterebilecek bir özgürlük değildir. Sosyal intihar öznesinin sahip olduğu özgürlük, kendi yaşam alanı içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerinin sorumluluğunu üstlendiği ve farkında olduğu bilinçli bir faaliyettir. Fromm (2023: s.168), özgür ve bilinçli faaliyetin içsel ve dışsal bir eylem zorlamasına maruz kalmadan kişinin kendi yaratıcısı olduğu faaliyet olarak değerlendirir. Bu faaliyet, bireyin ne yaptığını farkında olduğu ve eylemin arkasında başka güçleri bulundurmadığı anlamına gelir.

Özgür ve bilinçli faaliyet sayesinde birey, durmaksızın olumlu olana meylenmekten ve pürüzsüz olana arzulamaktan vazgeçmiştir. Bunların tamamı “sahip olmak” ilkesinin zorunlulukları iken, olumsuzluğu da kabul ederek ve pürüzlü olana direnç göstermeyerek “olmak” ilkesinin bir parçasına dönüşmüştür. Fromm'a ait olan her iki tanımlama, aynı toplumda yaşayan farklı insan tipleri için kullanılmış ve performans öznesi ve

sosyal intihar öznesi kavramsallaştırmalarını anlatabilmek adına da hayli uygundur. “Sahip olmak”, tavrındaki kişi, sahip olduğu şeylere güvenir. “Olmak” ilkesine göre davranışlarına biçim veren bir kimse ise varoluşunun ve yaşadığının bilinci içinde davranır.” (Fromm, 2023a, s.58). Dolayısıyla “olmak” burada ancak bireyin vazgeçişleri üzerine tanımlanabilir. Bu vazgeçişler sosyal intihar öznesi için bir kazanım, kendini tanımaya başlamanın ve aynı zamanda kendisine dair bir hikâye oluşturabilmesinin önemli adımlarıdır. Mesafe ve “olmak” kavramları, sosyal intiharın tüm evrim sürecinin sonunda geldiği ve dönüştüğü durumu anlatır. Burada öznenin kendisine dönüş çabası, kendisi ile barışma mücadelesi söz konusudur. Fakat öznenin failliğini kazanma arzusu, sistemin tamamına açılmış bir savaş ya da mücadele olarak değerlendirilmemelidir. Sosyal intihar öznesinin böyle bir gücü de yoktur. Buradaki mücadele daha ziyade öznenin, Han’ın ifadesiyle kendi kendisinin kölesi ve efendisi olma durumundan kaçışıdır. Buraya kadar olan tartışmalar, hem kavramı ortaya çıkaran durumları hem de öznenin değişim biçimlerini anlatabilmek adına önemlidir. Fakat kavramın daha iyi anlaşılabilmesi ve tartışılabilmesi aynı zamanda kavrama dair karşılaştırmalar yapmayı da gerektirir. Bu karşılaştırma, kavramın benzer kavramlarla olan farkını anlatırken aynı zamanda kavramın sınırlılıklarını da ortaya koymada yardımcı olur.

İlk etapta sosyal intihar kavramı; sosyal yalnızlık, sosyal izolasyon ve hikikomori gibi kavramlarla benzerlik taşıyormuş gibi düşünülebilir. Aslında bu kavramlar dikkatle incelendiğinde ortak paydaların varlığı da dikkat çekmektedir. Fakat sosyal intihar kavramı, bu kavramlardan biri değildir ve bunlardan biri olmadığını ortaya koymak önemlidir. Sosyal yalnızlık kavramını ilk kullananlardan biri Robert Weiss’dir. Fakat Weiss, kavramın çerçevesini çizse de içeriğini tam anlamıyla dolduramamıştır. Weiss’den sonra gelen California Üniversitesinden Britany Liu ve Karen Rook (2013: s.814) ise kavramı, sosyal alışverişlerin yalnızlığı etkileyip etkilemediği üzerine yürüttükleri tartışma çerçevesinde tanımlamaya çalışmışlardır. Ayrıca bu isimler, yaptıkları saha araştırmalarından elde ettikleri sonuçlara göre sosyal yalnızlığın, ilişkilerde ortaya çıkan olumsuzluklardan kaynaklı olduğunu görmüşlerdir. Lemieux ve arkadaşları (2013: s.550) tarafından 133 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan araştırma, sosyal yalnızlık ve sosyal kaçınma üzerine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre yapılan araştırmadan elde edilen sonuç, yalnız olan ve sosyal durumlardan kaçınan bireylerin Facebook’u bir çıkış ve yalnızlığa çözüm olarak gördükleri noktasındadır. Sosyal yalnızlık, problemleri sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkması bakımından sosyal intihar kavramı ile benzerlik gösterirken, bireyin kendisini sosyal medyada var etmesi noktasında ise sosyal intihardan ayrılır. Çünkü sosyal intihar öznesi, bu anlamda kaçışı sosyal medyada aramaz. Aksine bu alanda da performans sergilemekten kendini alıkoyar. Bir diğer önemli kavram sosyal izolasyon ise kavramın birkaç duruma sığdırılmayacak kadar geniş bir anlam dünyasına sahip olduğunu göstermektedir.

Kavram, çoğunlukla Durkheim sonrası intihar teorileri arasında yer almış ve intiharı ortaya çıkaran sebepleri açıklamak için kullanılmıştır. Catharine Gale ve arkadaşlarının (Gale akt. Maltby vd., 2020, s.1298) yapmış olduğu araştırmalar, sosyal izolasyonu doğuran beş sebebin olduğunu göstermiştir. Bunlardan ilki evli olmayanlar ve yalnız yaşayanlardır. Diğerleri ise çocukları ile az zaman geçiren ve onlarla iletişimleri az olanlar, aile üyeleri ile daha az zaman geçirenler, arkadaşları ile az zaman geçirenler-telefon ya da başka iletişim araçları vasıtası da dahil- ve son olarak herhangi bir sosyal organizasyonun üyesi olmayan bireylerdir. Gale ve arkadaşları sosyal izolasyona dair geliştirmiş oldukları beş maddenin dışında, bireyi yalnızlığa iten başka sebeplerin de olduğunu ifade etmişlerdir. Etnik grupların arasındaki dramatik farklılıklar ve gelir yoksulluğu da izolasyonun nedenleri arasındadır (Platt, 2009, s. 676). Kavramın önemli temsilcilerinden biri olan Claude Fischer, sosyal izolasyonu modern dönemin sonuçları üzerinden ele alır. Fisher (akt. Parigi & Henson, 2014, s.154), “son kırk yılda teknolojik anlamda gözle görülür bir değişikliğin ve yeniliğin olduğunu ifade eder. Modern arabalar, uçaklar, e-postalar, sosyal paylaşım siteleri sayesinde sosyal iletişimin maliyetinin bir hayli arttığını ve hızlandığını fakat aynı ölçüde de sosyal etkileşimi düşürdüğünü belirtir.” Anlamli iletişimden yoksunluk ve diğer tüm durumlar, sosyal izolasyonu doğuran sebeplerdir. Bu sebeplerin çokluğu ve bireyde bıraktığı etki, yok oluşun bir diğer ifadeyle intiharın sonucudur. Dolayısıyla sosyal izolasyon daha önce de ifade edildiği şekliyle sosyal bilimciler tarafından Durkheim sonrası intihar teorileri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle de sosyal intihar kavramsallaştırmasından ayrılır. Çünkü sosyal intiharda fiziksel bir yok oluştan bahsetmek ilk etapta mümkün değildir. Kavram üzerinden devam edecek araştırmalar, belki bunun gerçekleşebileceği durumları da bize gösterebilir. Fakat ilk etapta tanımlandığı biçimiyle kavram, fiziksel bir yok oluşu ifade etmez.

Son olarak hikikomori, kökeni 1970'lere kadar dayanan ve psikiyatr Tamaki Saito tarafından kavramsallaştırılan bir hastalık olarak ele alınmıştır. Saito'ya (1998 akt. Teo, 2010, s. 180) göre hikikomori, en az altı ay süren, evinde yalnızlaşmış ve münzevi hale gelmiş kişileri tanımlar. Aynı zamanda kavram, artan ilgi ile birlikte psikolojik bir terim olarak otistik, şizofrenik ve depresif hastalarda yoksunluk durumunu ifade etmek için kullanılmıştır (Suwa & Suzuki, 2013, s.192). Gençlerde bu durumu ortaya çıkaran sebeplerden biri, Japon eğitim sistemi ve bu sistemin öğrenciler üzerinde oluşturduğu baskıdır. Baskı kimi zaman akranlar, kimi zaman aileler tarafından bir zorbalık ve psikolojik korkutma biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Sarchione, vd. 2014, s.2). Dolayısıyla yapılan bazı araştırmalar, hikikomorinin psikolojik bir rahatsızlık olduğunu ifade ederken bazı çalışmalar ise kavramı yansıttığı düşünülen bireylerde herhangi bir rahatsızlığın bulunmadığını ifade eder. Temelde hem hikikomori hem de sosyal intihar öznesi, toplumsal dayatmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan iki farklı tipolojiyi temsil eder. Fakat dayatmanın oluşturduğu toplumsal şartlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar birbirinden farklılık gösterir. Öncelikle hikikomori,

tıpkı sosyal intihar gibi performans yorgunluğunun bir sonucudur. İki kavramın ayrıldığı nokta; ilkinde bir vazgeçiş ve buna bağlı ruhsal sıkıntılar, ikincisinde dayatmayı reddediş ve buna bağlı olarak öznenin kendisine yeni bir varlık alanı açma çabasıdır. Bu noktada hikikomoride de bireyin kendisine bir yaşam alanı açtığı düşünülebilir. Fakat burada bireyin kendisine açtığı yaşam alanı ciddi oranda pasifize olmuş, yalnızlaşmış ve temelde bilgisayar oyunları ve animeler içinde kaybolmuş ve failliğini tam anlamıyla yitirmiş olduğu bir alandır. Hikikomoride sanal dünya, toplumun arzu ettiği performansı gerçekleştiremeyen bireyler için kaçış alanıdır. Fakat sosyal intiharda sanal dünya yeni bir yaşam alanı oluşturmak için bir seçenek olarak değerlendirilmez. Bir diğer ifadeyle sosyal intihar için sosyal ağlar bir sonuç değil sebeptir. Sosyal intihar kavramı ile benzer olabileceği düşünülen bu üç kavramın, aslında birbirinden farklı psiko-sosyal durumları ve süreçleri tanımladığını ve her ne kadar sosyal intihar kavramsallaştırması ile kesiştiği noktalar bulunsa da bunların aynı şeyleri anlatmadıkları görülmektedir.

Kavramın ifade ettiği olumlu anlama karşı, uyandırdığı olumsuz imaj hakkında da Deleuze-Guattari'nin şizofreni tanımlaması üzerinden bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Deleuze-Guattari, şizofreniyi Fredcu bakış açısının dışında tanımlamaya çalışır. Fredcu yaklaşımdan farklı olarak şizofreni kapitalizmi, bireyi bir temsil içerisinde bulunma durumundan yoksun bırakır. Dolayısıyla şizofreni psikiyatrik bir problem olmaktan ziyade kapitalist toplumun ortaya çıkardığı uyumsuz bireylerin topluluğudur. Deleuze-Guattariye (2014, s. 59) göre, şizofreni çağın hastalığıdır. Fakat bununla kast edilen sadece modern yaşamın bireylerinin delirdiği değildir. Kast edilen şey daha ziyade kapitalizmin bastırma için tüm gücünü seferber ettiği, fakat buna rağmen sürecin durmaksızın yeniden ürettiği şizofrenik yük birikimidir. Şizofrenler için buradaki üretim, bir arzu üretimi olarak bilinçdışının pozitif farkını ifade eder. Benzer şekilde sosyal intiharda uyandırdığı olumsuz imajın aksine, öznenin hem sistem temelli kendi arzularına hem de sistemin dayatmalarına olabildiğince direnç göstermesini ifade eder. Sosyal ilişkileri olabildiğince yok etmesi kavramın olumsuz imajını desteklerken, bireyin kendisine yeni bir yaşam alanı açma çabası ise kavramın olumlu yönünü yansıtmaktadır. Kavram her ne kadar günümüz toplumunda var olduğu gözlemlenen bireyleri tanımlamaya çalışsa da elbette içerisinde boşluklar ve eksiklikleri de barındırmaktadır. Bu eksikliklerden biri sosyal ve kamusal ilişkilerin ve hatta sosyal medya ilişkilerinin her birey için geçerlilik sağlayıp sağlamayacağıdır. Ayrıca her alana nüfus ettiğini düşündüğümüz iktidar ilişkilerinin sosyal intiharda kendine nasıl yer bulduğu da bir diğer önemli sorudur. Tüm bu sorulara verilecek cevaplar, büyük ölçüde bu kavramın saha araştırması ile desteklenmesini gerekli kılmaktadır ki çalışmaya dair bundan sonraki adım saha çalışması ile devam edecektir.

Sonuç

Han'ın eserlerinde tartışmış olduğu performans kavramsallaştırması, günümüz toplum ve bireyini tanımlamaya uygun bir kavramsallaştırma olmakla birlikte birçok ihtiyaca da cevap vermektedir. Günümüz öznesi, içinde bulunduğu toplumun ayrık otu olmamak adına kendi ürettiklerinin yorgunluğu içerisinde kaybolmuştur. Han'ın özneye ve topluma dair çizdiği bu portre doğru olsa da özneye dair eksik bıraktığı bir tartışma da vardır. Performans öznesi, içinde yaşadığı toplumun isteklerini yerine getiremeyecek kadar yorulduğunda var olan kendi basmakalıp yargılarından kaçışı başlayacaktır. Çalışmada bu kaçışı gerçekleştirenler sosyal intihar özneleri olarak adlandırılmıştır. Performans öznesinin dışında kalan bireylerin sosyal intihar öznesi olarak adlandırılmasının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bu bireyler, Han'ın günümüz öznesine dair tanımladığı tüm toplumsal tipolojilerin yoruculuğunu yaşamış ve viral şiddeti sinir uçlarına kadar hissetmiş bireylerdir. Aynı zamanda daha fazla performans sergileme enerjisine sahip olmadıklarından hem içinde yaşadıkları toplumsalın dayatmalarından hem de sosyal çevrelerinden kopuş sürecini başlatmış bireylerdir. Sosyal intihar öznesini ortaya çıkaran tüm bu durumlar, performans öznesini ortaya çıkaran *eros*, öteki ve olumsuz olana duyulan yoğun ihtiyaç ve özlem ile ilgilidir. Bu argümanlara duyulan ihtiyaç ve daha önemlisi farkındalık, sosyal intihar öznesinin ben döngüsünü kırmasına sebep olmuştur. Sosyal intihar öznesi, günümüz öznesinin tamamına dayatılan performans kavramsallaştırmasına bir eleştiri olarak geliştirildiğinden argümanların tamamı da Han'ın kavramsallaştırmaları üzerinden değerlendirilmiş ve/veya çürütülmüştür.

Sosyal intihar öznesi, sosyal ve kamusal ilişkilerinde ciddi bir kopuşa giderek, her iki ilişki biçiminde de performans sergilemeyecek duruma gelmiştir. Aynı olanın hüküm sürdüğü sosyal medya ortamında sergilediği performans da ciddi oranda askıya alınmıştır. Sosyal intihar öznesindeki birey, büyük ölçüde tükenmiş olsa da performans öznesinden farklı olarak bu yorgunluğunu kabul etmiştir. Yalnızlığı bir zorunluluk olarak değil bir tercih olarak seçmiştir. Ötekinin yok olduğu, aynılığın cehennemi olarak tanımlanan durumların yabancılığından yalnızlaşarak kurtulmuş olan sosyal intihar öznesi, bir önceki hayatının anlatıdan yoksun olduğunun farkındadır. Sınırladığı ilişki ağları ile bu bireyler için intihar kavramsallaştırması kullanılsa da aslında bu bireylerin fiziksel yok oluşundan bahsedilmemektedir. Çalışmada sosyal ve intihar kavramlarının kullanılması bu bireylerin performans öznesi ile kıyaslandığında, yaşama dair bir dengede olduklarını göstermektedir. Birey sosyal bir varlıktır. Bu durum dijital enformasyon çağındaki performans öznesi için de geçerlidir. Dolayısıyla tüm durumlar göz önüne alındığında, bireyin sosyal ilişkilerini tam anlamıyla tükettiğini ifade etmek, içinde yaşadığı dünyadan tam anlamıyla habersiz kaldığını iddia etmek başka bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Sosyal intihar öznesi bu yönüyle kendi içerisinde tutarlı bir davranış sergilemektedir. Geldiği nokta itibariyle

inde bulunduğu durum, mesafe tutkusunun hissedildiği ve farkındalığını birçok Şeye karşı kazanmıŐ olduğu “olmak” durumudur.

Kavramın daha iyi açıklanabilmesi aynı anlam dünyasını çağrıŐıran sosyal izolasyon, sosyal yalnızlık ve hikikomori gibi kavramların da açıklanması ve anlaşılmasını gerektirmiŐtir. Sosyal intihar öznesi bir sosyal izolasyon öznesi değildir. Çünkü sosyal izolasyon, Durkheim sonrası intihar teorileri içerisinde yer alır ve bir yok oluşu ifade eder. Ayrıca sosyal izolasyon öznelerinde intihar ve statü ilişkisi önemlidir. Statü arttıkça intihar oranları azalmaktadır. Fakat sosyal intiharda, bireylerin ulaşmak istedikleri hedef büyüdükçe yorgunluk düzeyleri artar ve bir çekilme başlar. Benzer Şekilde sosyal intihar öznesi, sadece sosyal ilişkilerde ortaya çıkan yalnızlığın bir ürünü olmadığından ve bunun bir sonucu olarak sosyal ağlara yönelim derecesi artmadığından sosyal yalnızlık öznesi de değildir. Son olarak hikikomorinin psikolojik bir rahatsızlık sayılması, altı aylık gibi bir süreyi kapsaması ve aile ile eğitim baskılarının bir sonucu olarak ortaya çıkması, kavramın belli sınırlar içinde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu yönüyle de bir sosyal intihar öznesi olmadığını kanıtlamıŐtır. Sonuç olarak, çalışmanın temel tartışma konusu olan sosyal intihar kavramı, içeriği itibariyle Han’ın performans öznesi kavramsallaştırmasına bir eleştiri niteliği taşımakla birlikte performans kavramının anlam dünyası dışında kalan ve haklarında henüz bir tanımlama yapılmamıŐ bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Çünkü içinde yaşadığımız toplum ve o toplumun dinamikleri, özneyi sadece performans olarak tanımlamaya imkân sağlayacak argümanların çok ötesinde ve çeŐitliliđindedir.

Hakem Değerlendirmesi: DıŐ bağımsız.

Çıkar ÇatıŐması: Yazar çıkar çatıŐması bildirmemiŐtir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Agamben, G. (2017). *Çıplaklıklar* (S. Kılıç çev.). İstanbul: Alef Yayınevi.
- Agamben, G. (2020). *Çocukluk ve tarih, deneyimin yıkımı üzerine bir deneme* (B. Parlak çev.). Alfa Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu, Seçme eserler I* (B. S. Őener çev.). İletişim Yayınları.
- Adorno, T. (2016). *Negatif diyalektik* (Ő. Öztürk çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1995). *Kötülüğün Őeffaflığı* (E. Abora & I Ergüden çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu* (F. Keskin çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). *AkıŐkan hayat* (A. E. Pilgir çev.). Ayrıntı Yayınları

- Bauman, Z. (2021). *Kuşatılmış toplum* (A. E. Pilgir çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2014a). *Anti ödipus, Kapitalizm ve şizofreni* (F. Ege, H. Erdoğan, M. Yiğitalp çev.). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Öznellik ve hakikat, College de france dersleri 1980-1981*. (S. Yardımcı çev.). İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü, Seçme yazılar 4* (I. Ergüden & O. Akinbay çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2019a). *Öznenin yorumbilgisi, College de france dersleri 1981-1982* (F. Keskin çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve iktidar, Seçme yazılar 2* (I. Ergüden & O. Akinbay çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2023). *İnsan olmak üzerine: Modern dünyada yabancılaşmaya dair hümanist bir bakış* (Ş. Alpagut çev.). Say Yayınları.
- Fromm, E. (2023a). *Sahip olmak ya da olmak: İki varoluş biçimi üzerine bir inceleme* (A. Arıtan çev.). Say Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id* (A Babaoğlu çev.). Metis Yayınları.
- Fischer, C. (2011). Still Connected : Family and Friends in America Since 1970. New York: Russell Sage Found. akt. Henson, W., Parigi, P. (2014). *Social Isolation in America, Published by: Annual Reviews*, 40, 153-171.
- Gale, C. R., Westbury, L., & Cooper, C. (2018). Social isolation and loneliness as risk factors for the progression of frailty: The English Longitudinal Study of Ageing. *Age and Ageing*, 47(3), 392-397. akt. Malthby, J., Hunt, S., Ohinata, A., Palmer, E., Conroy, S. (2020). *Frailty and Social Isolation: Comparing the Relationship between Frailty and Unidimensional and Multifactorial Models of Social Isolation*, 32(10), 1297-1308.
- Hari, J. (2023). *Kaybolan bağlar, Depresyonun gerçek nedenleri ve beklenmedik nedenleri* (B. E. Aksoy çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık toplumu* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin topolojisi* (D. Zaptçioğlu çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019). *Yorgunluk toplumu* (S. Yalçın çev.). Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2019a). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019b). *Eros'un ıstırabı* (Ş. Öztürk çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2019c). *Güzeli kurtarmak* (K. Filiz çev.). İnsan Sanat Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *İktidar nedir?* (M. Özdemir çev.). İnsan Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Kapitalizm ve ölüm dürtüsü* (Ç. Tanyeri çev.). İnka Kitap.
- Han, B. C. (2021a). *Çakma, Çince yapıbozum* (S. Atam çev.). Telemak Kitap.
- Han, B. C. (2022). *Palyatif toplum: Günümüzde acı* (H. Barışcan çev.). Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022a). *Ritüellerin yok oluşuna dair: Günümüzün bir topolojisi* (Ç. Tanyeri çev.). İnka Kitap.
- Han, B. C. (2023). *Ötekini kovmak: Günümüzde toplum, algı ve iletişim* (M. Özdemir çev.). Ketebe Yayınları.
- Han, B. C. (2024). *Sürünün içinde: Dijital dünyaya bakışlar* (Z. Sarıkartal çev.). İnka Yayınları.

- Han, B. C. (2024a). *Anlatının krizi* (M. Erşen çev.). Ketebe Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2011). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi* (B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2011a). *Ortak zenginlik* (E. B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2018). *İmparatorluk* (A. Yılmaz çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Long, E. T. (2006). Suffering and transcendence. *International Journal for Philosophy of Religion*, Springer (60) 1/3, 139-148. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11153-006-9102-9>.
- Lui, B., & Rook, K. (2013). Emotional and social loneliness in later life: Associations with positive versus negative social exchanges. *Journal of Social and Personal Relationship*, 30(6), 813-832. <https://psycnet.apa.org/record/2013-30432-009>
- Lemieux, R., Lajoie, S. & Trainor, N. E. (2013). Affinity-Seeking, social loneliness, and social avoidance among facebook users. *Psychological Reports: Mental & Physical Health*, 112(2), 545-552. https://journals.sagepub.com/doi/10.2466/07.PR0.112.2.545-552?url_ver=Z39.88
- Lee, K. (2009). Homo faber: the unity of the history and philosophy of technology. (J. Kyrre and B. Olsen Ed.) *New Waves in Philosophy of Technology* içinde (s. 13-39). London: Palgrave Macmillan.
- Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akinhay ve D. Kömürçü çev.). Bilim ve Sanat.
- Platt, L. (2009). Social Activity, Social Isolation and Ethnicity, *Blackwell Publishing*, 57(4), 670-702. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2009.01867.x>
- Schmid, W. (2023). *Kendiyle dost olmak, hayatı nasıl kolaylaştırır?* (T. Bora çev.). İletişim Yayınları.
- Schmid, W. (2023a). *Mutsuz olmak, bir yüreklendirme* (T. Bora çev.). İletişim Yayınları.
- Sennett, R. (2017). *Karakter aşınması, Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri* (B. Yıldırım çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Saito, T. (1998). Shakaiteki hikikomori: owaranai shishunki (Social withdrawal: a neverending adolescence). Tokyo: PHP Shinsho akt, Teo, A. (2010). *A new form of social withdrawal in Japan: A Review of Hikikomori*, *International Journal of Social Psychiatry*, 56(2), 178-185. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020764008100629>
- Suwa, M. & Suzuki, K. (2013). The phenomenon of “Hikikomori” (social withdrawal) and the socio-cultural situation in Japan today, *Journal of Psychopathology*, (19), 191-198. <https://old.jpsychopathol.it/wp-content/uploads/2015/07/01b-Suwa1.pdf>
- Sarchione, F., Santacroce, R., Acciavatti, T., Cinosi, E., Lupi, M. & And Giannantonio, M. (2014). Hikikomori: clinical and psychopathological issues, *Research and Advances in Psychiatry*, 30(1), 1-7. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924933815310075?via%3Dihub>
- Tekin, F. (2018). Bedenin Teşhiri: Dile Gelen Bedenden Duyuma Gelen Bedene, *Sosyoloji Divanı*, 11 (Ocak- Haziran), 133-146.
- Thomason, T. C. (2020). Nasıl mutlu olunur? Sigmund Freud ile sanal bir konuşma (T. Doğan & M. Akcanbaş çev.). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 185-194. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uskudarsbd/issue/55725/657144>
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi; arkeoloji, soykütük, etik*. Say Yayınları.
- Zeldin, T. (2021). *Hayatın gizli hazları* (A. Çavdar çev.). Ayrıntı Yayınları.

